

KIRGIZ TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA HÂL EKLERİNİN KULLANIMI***Mehmet ÖZEREN******Öz**

Çağdaş Türk lehçeleri sınıflandırmalarında Kıpçak grubunun Aral-Hazar koluna bağlı olan Kırgız Türkçesi, genel olarak “Kuzey” ve “Güney” olmak üzere iki ana ağız bölgesine ayrılmıştır. Yazı dili oluşturulurken “Kuzey” ağızı esas alınmıştır. “Güney” ağızı ise “İçkilik” ağızlar olarak bilinmekte ve yön olarak “Güneybatı” ve “Güneydoğu” ağızları olarak kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bu ağızların konuşuldukları bölgelerde Kırgız Türkçesi yazı dili ile ortaklık gösteren kullanımların yanı sıra yazı dilinden ayrılan kullanımlar da bulunmaktadır. Bu kullanımlardan biri de hâl ekleri ile ilgilidir.

Kırgız Türkçesi gramerlerinde genellikle hâl ekleri (cöndömölör) başlığı altında *yalın hâl* (atooc cöndömösü), *ilgi hâli* (ilic cöndömösü), *yükleme hâli* (tabış cöndömösü), *yönelme hâli* (barış cöndömösü), *bulunma hâli* (catış cöndömösü), *çıkma hâli* (çığış cöndömösü) ele alınmaktadır. Bu hâl eklerinin Kırgız Türkçesi ağızlarında Kırgız Türkçesi yazı dilinden farklılaştığı görülmektedir. Bu çalışmada Kırgız Türkçesi ağızları ile ilgili bilgiler verilecek ve ağızlardaki Kırgız Türkçesi yazı dilinden farklı ses, biçim ve anlama sahip hâl ekleri örneklerle tespit edilecektir. Boy yapıları da dikkate alınarak tespit edilen kullanımların hangi ağızlarda kullanıldığı belirtilecek ve Kırgız Türkçesi ağızlarındaki bu farklı kullanımların sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kırgız Türkçesi, Kırgız Türkçesi ağızları, hâl ekleri.

THE USE OF CASE SUFFIXES IN KIRGHIZ TURKISH**SUB-DIALECTS****Abstract**

Kirghiz Turkish which belongs to Aral-Khazar branch of the Kipczak group is broadly divided into two major sub-dialects as North and South sub-dialects. The written language was based on the North sub-dialect. South sub-dialect, known as ‘İçkilik’ sub-dialects, on the other hand, is seen to be divided into two as Southwestern and Southeastern sub-dialects. On the areas these sub-dialects are used, the spoken language has some different characteristics from the written language. One of these differences occurs in the use of the case suffixes.

Generally, in the Kirghiz Turkish grammars cases suffixes are examined in following titles: *nominative case*, *genitive case*, *accusative case*, *dative case*, *locative case*, *ablative case*. It can be observed that the use of case suffixes in the sub-dialects differs from the that of the written language. In this study, information about the Kirghiz Turkish sub-dialects will be given and the case suffixes in sub-dialects that have different phonetic,

* Bu çalışma 15-17 Ekim 2015 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde gerçekleştirilen VIII. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**

morphologic and semantic features from the written language will be determined. The reason of these different uses will be adressed.

Keywords: Kirghiz Turkish, Kirghiz Turkish sub-dialects, cases suffixes.

1. Giriş

Kıpçak grubunun Aral-Hazar koluna bağlı bir Türk lehçesi olan Kırgız Türkçesi¹, Kırgızistan dışında Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Rusya Federasyonu, Doğu Türkistan (Kızılsu'da), Afganistan ve Pakistan'ın kuzeydoğusunda konuşulmaktadır².

Kırgız Türkleri, *Oñ* “Sağ” ve *Sol* olarak iki kola ayrılan çeşitli boylardan oluşmaktadırlar. Sağ kolda Adigene (Adigene, İçkilik, Monguş) ve Tagay (Buğu, Sarıbağış, Solto, Çerik, Bağış, Sayak, Basız) boyları yer alır. Bunlardan Tagay boyları genel olarak Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinde yaşamaktadırlar. İçkilikler ise genel olarak Kırgızistan'ın güneybatısında, Oş'un batısında, Leylek, Batken ve Nookat'ta, Tacikistan'da yer alan Cergetal, Bedeşan, Karategin ve Murgap'ta, Özbekistan'da yer alan Andican, Namangan, Semerkant ve Taşkent'te yaşamaktadırlar. Sol kolda Sarı (Çüy, Toguztoro), Kuşçu (Çüy, Alabuka-Cañicol, güneyin orta bölümü), Munduz (Çüy, Toguztoro), Kırkuvul, Muratalı, Togayberli, Muñdu, Tüntürt, Külpeş, Tazanay, Karatal boyları yer alır. Bunlar Kırgızistan'ın diğer bölgelerine dağılmış durumdadırlar. Kırgız boyları genellikle yaşadıkları bölgedeki hâkim ağız özelliklerini kullanmaktadırlar. Güneybatıda İçkiliklerin ağızı, güneyin diğer bölgelerinde Adigene ve Munguşların ağızı, kuzeyde Tagay boylarının ağızı, Talas'ta sol kanattaki boyların ağızı konuşulmaktadır³.

Çeşitli çalışmalarda Kırgız Türkçesi ağızları sınıflandırılmıştır. B. O. Oruzbayeva Kırgız Türkçesi ağızlarını kuzey ve güney olmak üzere iki ana ağız bölgesine ayırmıştır⁴. K. K. Yudahin, hazırlamış olduğu Kırgızca-Rusça sözlüğünün ön sözünde Kırgız Türkçesi ağızlarını genel bölge sınıflandırmasına giderek güney ve kuzey ağızları olarak ikiye ayırmış, ancak bu ağızların altında alt ağız bölgelerinin olduğunu da ifade etmiştir⁵. Batmanov da Kırgız Türkçesi ağızlarını güney ve kuzey ağızları olarak ikiye ayırmıştır. Kuzey ağızlarını ise Talas-Çatkal, Aşağı Çüy, Güney Ala Too, Isık Köl Ovası, Narın, Atbaşı, Koçkor-Cumgal biçiminde yedi alt

¹ Filiz Kılıç, Aral – Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Sema Barutçu-Özönder), Ankara 1997, s. 10.

² B. O. Oruzbayeva, “Kırgizskiy Yazık”, Yazıkı Mira, Tyurkskie Yazıkı, Bişkek 1997, s. 286.

³ Aygül Akmatova, “Modern Dönem Kırgız Urukları ve Kırgız Diyalekt Coğrafyası”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring 2008, s. 11-14.

⁴ B. O. Oruzbayeva, *agm.*, s. 286.

⁵ K. K. Yudahin, Kirgizsko-Russkiy Slovar', İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva 1965, s. 9.

grupta toplamıştır⁶. N. A. Baskakov Kırgız Türkçesinin güney ve kuzey olmak üzere iki ağız grubundan oluştuğunu ifade etmiştir⁷. C. Mukambayev boy yapılarını dikkate alarak güneybatıda konuşulan Kırgız Türkçesinin ağızlarını bir grup kabul edip bunların ağızlarına “İçkilik” ağızları, bunun dışında kalan tüm ağızlara da “Tışkılık” ağızları ifadesini kullanmıştır⁸. İçkilik ağızlarının da dört itibarî ağız merkezinden (Leylek, Batken, Cergetal, Pamir) oluştuğu kabul edilir⁹. E. Abduldayev Kırgız Türkçesi ağızlarını kuzey ve güney olarak ikiye ayırır. Güney ağızlarını kendi içerisinde İçkilik Kırgızların ağızı, Cañı Col ve Ala Buka Kırgızlarının ağızı, güneydeki orta kısımlarda yaşayan Kırgızların ağızı biçiminde üçe ayırır. Kuzey ağızlarını ise Talas, Çüy, Isık Köl, Tyanşan ağızları biçiminde dörde ayırır¹⁰. Kırgız Türkçesi ağızlarının tasnifi üzerine yapılan ve genel kabul gören çalışmalardan biri B. M. Yunusaliyev’e aittir. B. M. Yunusaliyev önceki çalışmaları değerlendirerek Kırgız Türkçesi ağızlarını *kuzey*, *güney* ve *güneydoğu* olarak üçe ayırır:

A) Kuzey Ağızları: Kuzey Kırgızistan’ın bütünü, batı sınırı Talas, güney sınırı Ketmen Töbö ve Toguz Toro. Bu da kendi içerisinde dörde ayrılır: **1) Talas Ağızı, 2) Çüy, Tyanşan Ağızı, 3) Isık-Köl Ağızı, 4) Karışık (Sınır) Ağızlar.**

B) Güneydoğu Grubu Ağızları: Kendi içerisinde ikiye ayrılır: **1) Doğu Ağızı (Oş ve Calal Abad’ın doğu tarafı, Nookat, Bazar-Korgon), 2) Kuzeybatı Ağızı (Kara-Ünkür suyunun batısı, Çatkal).**

C) Güneybatı Ağızları (İçkilik Ağızları): Batı Oş’taki İçkilikler, Özbekistan ve Tacikistan’daki Kırgız İçkilik ağızları.¹¹

Yazı dilinde kuzey ağızını esas alan Kırgız Türkçesi, yakarıdaki sınıflandırmalarda görüldüğü üzere coğrafi şartlara uygun olarak genellikle kuzey ve güney biçiminde iki ağız bölgesine ayrılmıştır. Bunun nedenini E. Abduldayev – C. Mukambayev şöyle açıklarlar:

Günümüzde Kırgız ağızları coğrafi olarak güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kırgız ağızlarını birbirinden ayıran mahalli özelliklerin oluşmasında güney Kırgız boylarının 18. yüzyıldan başlayarak Tyanşan’dan Fergana vadisine geçerek günümüz kuzey Kırgızlarından ayrılmaları etkili olmuştur. Coğrafi ve

⁶ B. M. Yunusaliyev, Kırgız Dialektologiyası, Mektep Basması, Frunze 1971, s. 73-74.

⁷ N. A. Baskakov, “Kırgızskiy Yazık”, Tyurkskie Yazıki, İzdatel’sstvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva 1960, s. 210.

⁸ E. Abduldayev – C. Mukambayev, Kırgız Dialektologiyasının Oçerki, Kırgız Mamlekettik Okuu-Pedagogika Basması, Frunze 1959, s. 27.

⁹ Rysbek Alimov, Kırgızcanın İçkilik Ağızlar Grubu Üzerine, TÜBAR, Sayı 30, Güz 2011, s. 29-30.

¹⁰ B. M. Yunusaliyev, *age.*, s. 83-84.

¹¹ B. M. Yunusaliyev, *age.*, s. 79-82.

*ekonomik açıdan ayrılmış olan güney ve kuzeydeki Kırgızlar, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar çok sıkı ilişki içerisinde olamamışlardır. Bu süreçte ortak Kırgız dilindeki diyalektik unsurlar kaybolmayarak dil içerisinde gelişimini sürdürmüş, birbirinden ayrılmış olan mahalli ağızlar kendi içerisinde tekrar gelişip bölünerek birbirini etkilemeyi sürdürmüşlerdir ve neticede Kırgız ağızları iki büyük grupta toplanmıştır.*¹²

Kırgız Türkçesinin yazı dili ya da ağız gramerlerinde genellikle hâl ekleri (cöndömölör) başlığı altında *yalın hâl* (atooç cöndömösü), *ilgi hâli* (ilik cöndömösü), *yükleme hâli* (tabış cöndömösü), *yönelme hâli* (barış cöndömösü), *bulunma hâli* (catış cöndömösü), *çıkma hâli* (çığış cöndömösü) ele alınmaktadır. Ancak biz çalışmamızda bunlara ek olarak vasıta, eşitlik ve yön gösterme hâllerini de inceleyeceğiz. İncelemede B. M. Yunusaliyev'in ağız sınıflandırmasını esas alarak dokuz hâl eki ile ilgili değerlendirmelerde bulunacağız.

2. Yalın Hâl (Atooc cöndömösü)

İsimlerin çokluk ve iyelik ekleri dışında hâl eki almamış durumudur: *altın* "altın" (KDO - Çatkal, s. 196), *bagban* "bağban" (KDO - Çatkal, s. 197), *tämäki* "tütün" (KDO - D.Oş., s. 204), *terezeler* "pencereler" (KDO - D.Oş., s. 205), *suwsus* "susuz" (KDO - Oş İçkilik., s. 208), *ahılıñ* "aklın" (KDO - Oş İçkilik., s. 208), *bürkütüm* "kartalım" (KDO - Isık Köl, s. 212), *itim* "köpeğim" (KDO - Çoñ Alay, s. 220).

2. 1. Yalın Hâlin Diğer İsim Çekim Eklerinin Yerine Kullanılması

Güneybatı İçkilik ağızlarındaki bazı örneklerde "*de-, bar-*" fiilleri yönelme hâli eki ile kullanılmadığında yalın hâlin yönelme hâli eki yerine kullanıldığı görülür: *tay* torpok deybiz "taya 'torpok' deriz" (KDO - Çoñ Alay, s. 221), *basar* bar- "pazara var-" (KDO - Cergetal, s. 233). İşaret zamirlerinde de bu tür kullanımlara rastlanır: *bu* "orogon" dep atalat "buna 'orogon' denir" (KDO - Cergetal, s. 235), *bu* "cuguzmay" dep atalat "buna 'cuguzmay' denir" (KDO - Cergetal, s. 237).

Kuzey ağızlarındaki bazı örneklerde yalın hâlin ayrılma hâli eki yerine kullanıldığı görülür: *suw* keçtim "sudan geçtim" (KDO - Talas, s. 219). Güneydoğu grubunda yer alan Çatkal ağızlarında bazen karşılaştırma görevindeki "*köp-az (çok-az), aşık-kem (fazla-eksik)*" sözcüklerinden önce ayrılma hâli eki kullanılmaz. Yerine yalın hâlde sözcük kullanılır¹³: *üç küin*

¹² E. Abduldıyev - C. Mukambayev, *age.*, s. 14.

¹³ E. Abduldıyev - C. Mukambayev, *age.*, s. 143; B. M. Yunusaliyev, *age.*, s. 169.

göp “üç gün(den) çok” (KDO – Çatkal, s. 143), *kilâmetr* göp “kilometre(den) çok” (KDO – Çatkal, s. 143), cüz *som* az “yüz som(dan) az” (KDO – Çatkal, s. 143).

3. İlgi Hâli (İlik cöndömösü)

“Tamlamalarda bir adın bir başka adla ilgili olma durumu”dur¹⁴.

3. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağzılarda da ilgi hâli, ünlüyle biten isimlerde “+*nIn*, +*nUn*” biçiminde kullanılmaktadır¹⁵: *tülkü+nün* “tilkinin” (KDO – Isık Köl, s. 212), *haramza+nın* “haramzâdenin” (KDO – Cergetal, s. 237), *o+nun* “onun” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *o+nun* “onun” (KDO – D.Oş., s. 204), *şu+nun* “şunun” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *too+nun* “dağın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *arawa+nın* “arabanın” (Pekacar – Pamir, s. 135).

Pamir ve Cergetal İçkilik ağzlarında ekin “+*nİñ*, +*nUñ*” biçimi de kullanılır: *russiya+nıñ* “Rusya’nın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *wē+nıñ* “kısrağın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *too+nuñ* “dağın” (Şavk – Pamir, s. 63), *arawa+nıñ* “arabanın” (Şavk – Pamir, s. 63), *kumurska+nıñ* “karıncanın” (KDO – Cergetal, s. 143).

Pamir İçkilik ağzlarında ünlülerden sonra “+*nIn*, +*nUn*” yerine ekin “+*dIn*, +*dUn*” biçimleri de kullanılabilir: *küyöö+dün* “damadın” (Pekacar – Pamir, s. 135).

Güneybatı grubundaki Tölöykön ağzındaki bazı örneklerde ünlülerden sonra ilgi hâli eki “+*nU*” biçiminde kullanıldığından, belirtme hâli ekine benzemiştir¹⁶: *dopu+nu* “takkenin” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25).

Güneybatı grubundaki İçkilik Çoñ Alay ağzlarında işaret zamirinin ardından kullanılan ilgi hâli ekinin kısalarak “+*n < +nUn*” biçiminde kullanıldığı görülmüştür: *şo+n* için “şunun için” (KDO – Çoñ Alay, s. 224).

¹⁴ Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010 (4. Baskı), s. 129.

¹⁵ Hülya Kasapoğlu Çengel, Kırgız Türkçesi Grameri -Ses ve şekil Bilgisi-, Akçağ Yay. Ankara 2005, s. 166.

¹⁶ B. M. Yunusaliyev burada ilgi hâli eki yerine belirtme hâli ekinin kullanıldığını belirtir: B. M. Yunusaliyev, *age.*, s. 169. Hakan Özdemir ise Yeni Uygur Türkçesi ile bazı Özbek ağzlarında görülen bu tür kullanımları (+nI) eskicil bir ilgi durum ekinin varlığına bağlar: Hakan Özdemir, “Eski Türkçede İlgi ve Belirtme Durum Ekleri Üzerine”, Dil Araştırmaları, Sayı 16, Bahar 2015, s. 129. Leylâ Karahan ise yükleme hâli ekinin bazı dönemlerde ilgi hâli yerine kullanıldığını, bunun sebebinin de iki ekin “belirtme” görevinde kullanılması olduğunu ileri sürmektedir: Leylâ Karahan, “Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, Türk Dili Üzerine İncelemeler, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 216.

3. 1. 1. Üçüncü Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

3. şahıs iyelik eki kullanıldıktan sonra veya düşürüldükten sonra yazı dilinde olduğu gibi Isık-Köl, Çüy, Tyan-Şan, Çatkal, Talas, Alay, Gülçö ile Cergetal, Çoñ Alay, Pamir, Oktyabr', Nookat, Oş ve Calal Abad'daki İçkilik ağızlarında ekin *+nIn*, *+nUn* biçimi kullanılır¹⁷: *kiyimi+nin* “giyiminin” (KDO – Cergetal, s. 237), *onu+nun* kolunan “on parmağından” (KDO - Çatkal, s. 200), süt *mÊşinÊ+nin* “süt makinasının” (KDO – Çoñ Alay, s. 223).

Güneybatı İçkilik grubu ağızlarındaki bazı örneklerde 3. şahıs iyelik ekinden sonra ilgi hâli eki “*+nU*” biçiminde kullanıldığından, belirtme hâli ekine benzemiştir: *koyloru+nu* cününü “koyunlarının yününü” (Alimov – İçkilik, s. 35).

3. 2. Tonlu Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da ilgi hâli, tonlu ünsüzle biten isimlerde *+dIn*, *+dUn* biçiminde kullanılmaktadır¹⁸: *olor+dun* “onların” (KDO - Çatkal, s. 196), *caz+dın* “baharın” (KDO – Isık Köl, s. 212), *oyer+din* “o yerin” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *gilem+din* “kilimin” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *Kırgız+dın* “Kırgızın” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *mugalim+din* “öğretmenin” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *büröw+dün* “birisinin” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *ököw+dün* “ikisinin” (KDO – Cergetal, s. 234), *suw+dun* “suyun” (KDO – Pamir, s. 230), *kolhoz+dun* “kolhozun” (KDO – Cergetal, s. 233), *küyöw+dün* “damadın” (KDO – Cergetal, s. 234), *ÊyÊldÊr+din* “kadınların” (KDO – Cergetal, s. 237), *kızdar+dın* “kızların” (KDO – Cergetal, s. 237), *busurman+dın* “Müslümanın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *gül+dün* “gülün” (Pekacar – Pamir, s. 135).

Pamir ve diğer İçkilik ağızlarında tonlu “*n*, *r*, *y*” ünsüzlerinden sonra “*+dIn*, *+dUn*” yerine ekin “*+nIn*, *+nIn*, *+nUn*” biçimleri de kullanılabilir: *kan+nın* “hanın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *nikalay+niñ* “Nikolay’ın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *tam+nın* “damın” (Pekacar – Pamir, s. 135), *bular+niñ* “bunların”(Şavk – Pamir, s. 63), *şolor+nuñ* “şunların” (Şavk – Pamir, s. 63), *anciyan+nın* “Andican’ın” (Yunusaliyev, s. 168.).

Pamir İçkilik ağızlarında tonlu “*z*” ünsüzünden sonra “*+dIn*, *+dUn*” yerine ekin “*+tIn*, *+tUn*” biçimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir: *kümböz+tün* “kümbetin”(Pekacar – Pamir, s. 135).

¹⁷ E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

¹⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 166.

Cergetal İçkilik ağzında şahıs zamirleri ilgi hâli eki aldıklarında “+In, +Un” kullanımları görülmektedir. Az rastlanan bu kullanım Cergetal’a komşu bölgelerde (Çoñ Alay, Pamir) görülmez¹⁹: *siz+iñ* “sizin” *biz+iñ* “bizim” (KDO – Cergetal, s. 143).

İçkilik grubu ağzlarındaki bazı örneklerde ilgi hâli eki “+DI, +DU” biçiminde kullanıldığından, belirtme hâli ekine benzemiştir: *kız+di* başını “kızın” (Yunusaliyev – Fergana, s. 169). Bu tür kullanımlar, ilgi hâli ekinin ardından aitlik ekinin getirildiği örneklerde de görülür: *olor+du+ku* “onlarınki” (KDO - Çatkal, s. 196).

3. 2. 1. Birinci ve İkinci Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde ilgi hâli, 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra +dIn, +dUn biçiminde kullanılmaktadır²⁰. Ağızlarda da yazı diline uygun kullanımlar görülür: *balam+dın* “çocuğumun” (KDO – Pamir, s. 143).

İçkilik grubu ağzlarındaki bazı örneklerde 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra ilgi hâli eki “+DI, +DU” biçiminde kullanıldığından, belirtme hâli ekine benzemiştir: *özübüz+dü* “kendimizin” (Yunusaliyev – Semerkant, s. 169).

Güneybatı İçkilik ağzlarında “m, n, ñ” ile biten sözcükler “+dIn, +dUn” ilgi hâlini aldıklarında ilerleyici ünsüz benzeşmesi gerçekleşmekte ve ekin “+dIn, +dUn” yanında “+nIn, +nUn” biçimi de kullanılmaktadır: *koñşuñ+dun* ~ *koñşuñ+nun* “senin komşunun”²¹. Cergetal İçkilik ağzlarında şu örnekler tespit edilmiştir: *koluñ+nun* “senin elinin” (KDO – Cergetal, s. 239), *koñşuñ+nun* “senin komşunun” (KDO – Cergetal, s. 239), *atam+nun* “babamın” (KDO – Pamir, s. 143)²².

Bazı ağızlarda ilgi hâli ekinin “+In, +Un” kullanımları da görülmektedir: *kolum+un* “elimin”, *balan+ın* “senin çocuğunun”²³.

3. 3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde ilgi hâli, tonsuz ünsüzle biten isimlerde +tIn, +tUn biçiminde kullanılmaktadır²⁴. Ağızlarda da buna uygun kullanımlar görülmektedir: *bis+tın* “bizim” (KDO - Çatkal, s. 196), *parnik+tın* “camekânın” (KDO – D.Oş., s. 204), *tüştük+tün*

¹⁹ E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 143.

²⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 167.

²¹ Abak Biyalıyev, *Kırgız Dialektologiyası*, Bişkek 2000, s. 58-59.

²² E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 143.

²³ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 167.

²⁴ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 166.

“güneyin” (KDO – Oş İçkilik, s. 206), *balık+tın* “balığın” (KDO – Isık Köl, s. 212), *kürüş+tün* “pirincin” (KDO – Çüy, s. 218), *ördök+tün* “ördeğin” (Pekacar – Pamir, s. 135), *darak+tın* “ağacın” (Pekacar – Pamir, s. 135).

Pamir İçkilik ağızlarında tonsuz “k” ünsüzünden sonra “+tIn, +tUn” yerine ekin “+nIn, +nUn” biçimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir: *aşık+nın* “aşığın” (Pekacar – Pamir, s. 135).

Güneybatıda yer alan Tölöykön ve Batken ağızlarında, Özbek köylerine yakın yerlerde, Özbekistan’daki Nemengan ve Taşkent bölgesinde yaşayan Kırgız ağızlarında tonsuz ünsüz ile biten sözcüklerden sonra ilgi hâli eki “+tI, +tU” biçiminde kullanıldığından, belirtme hâli ekine benzemiştir: *aş+tu* daamı “yemeğin tadı”²⁵, *darah+tu* booruga “ağacın bağına” (Yunusaliyev – Nemengan, s. 169), *terdik+ti* üstüdön “teğeltinin (bir tür keçe) üstünden” (Yunusaliyev – Taşkent, s. 169).

3. 4. Eksiz İlgi Hâli

Güneybatı İçkilik ve kuzey ağızlarında zamirlerde eksiz ilgi hâlinin kullanıldığı görülür²⁶: *öz atasın ... deyt* “kendisinin babasına” (KDO – Isık Köl, s. 214), *kim* atı “kimin atı” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *kim* atı küştüw, *kim* bileği “kiminin atı güçlü, kiminin bileği” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *biz caka kel-* “bizim tarafımıza gel-” (KDO – Cergetal, s. 236). Diğer sözcüklerde de yalın hâlin eksiz ilgi hâli görevinde kullanıldığı görülür: onu *cegen* katını talak, özü *kêfir* “onu yiyenin kadını boş, kendisi kâfir” (KDO – Cergetal, s. 238), *atası* koluga “babası(nın) eline” (Alimov – İçkilik, s. 35), *alay* çegarasıga “Alay(ın) sınırına” (Yunusaliyev – Semerkant, Suzak, Leylek, s. 169).

4. Belirtme Hâli (Tabış cöndömösü)

“Geçişli fiil taşıyan bir cümlede fiilin doğrudan doğruya etkilediği yani fiildeki işlevin etki bakımından üzerine yüklendiği adın içinde bulunduğu durum”dur²⁷.

²⁵ E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 143.

²⁶ Ahmet Buran’a göre bu tür kullanımlarda yalın hâl, ilgi (tamlama) hâli eki yerine kullanılmış sayılmaz. Yalın hâldeki isim ile eksiz ilgi (tamlama) hâlindeki isim arasında belirsizlik ve yalın hâl gibi görünmeleri bakımından ortaklık bulunmaktadır. Ancak yalın hâldeki ismin hiçbir sözcükle bağının olmaması, eksiz ilgi (tamlama) hâlindeki sözcüğün ise tamlanandaki sözcükle ve fiille bağlantılı olması aralarındaki farkı ortaya koyar: Ahmet Buran, “Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri”, TDK Yay., Ankara 1996, s. 58.

²⁷ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 247.

4. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da belirtme hâli, ünlüyle biten isimlerde $+nI$, $+nU$ biçiminde kullanılmaktadır²⁸: $o+nu$ “onu” (KDO - Çatkal, s. 196), $šo+nu$ “şunu” (KDO – Cergetal, s. 234), $a+ni$ “onu” (KDO – Isık Köl, s. 212), $kişi+ni$ “kişiyi” (KDO – Pamir, s. 230), $palta+ni$ “baltayı” (Pekacar – Pamir, s. 136), $moldo+nu$ “mollayı” (Pekacar – Pamir, s. 136).

Pamir İçkilik ağzlarında ünlülerden sonra bazen “ $+dI$, $+dU$ ” belirtme hâli eki kullanılır²⁹: $töö+dü$ “deveyi” (Pekacar – Pamir, s. 136), $guu+du$ “melodiyi” (Pekacar – Pamir, s. 136).

4. 1. 1. Üçüncü Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde 3. şahıs iyelik eklerinden sonra belirtme hâli olarak $+n$ biçimi kullanılır³⁰. Kuzey ve güney ağzlarında da yazı diline uygun kullanım görülür³¹: arpa $nanı+n$ ce- “arpa ekmeğini ye-” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), buğday $nanı+n$ ce- “buğday ekmeğini ye-” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), arabası $+n$ “arabasını” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), sokosu $+n$ “sabanını” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), $mÊlÊsi+n$ “malasını” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), $ÊyÊli+n$ “kadınını, eşini” (KDO – Pamir, s. 231), $ördögü+n$ “ördeğini” (Pekacar – Pamir, s. 136), $namazı+n$ “namazını” (Pekacar – Pamir, s. 136)³².

Cergetal, Çoñ Alay, Pamir, Oktyabr’, Nookat, Oş ve Calal Abad’daki İçkilik ağzlarında ise 3. şahıs iyelik eklerinden sonra $+nI$, $+nU$ biçimi daha yaygın olarak kullanılır³³. Bu kullanım sadece Çağatay Türkçesi, Özbek ve Uygur Türkçelerinde görülmektedir³⁴. Dolayısıyla bu tür kullanımlarda Karluk grubu Türk lehçelerinin etkisi bulunmaktadır³⁵: $dopusu+nu$ “takkesini”

²⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 168.

²⁹ Ülkü Çelik Şavk, “Alt Ağızlar Grubu Olarak Pamir Kırgızcası”, TDD / JofEL, 2012 Kış / Winter, s. 62.

³⁰ Cahit Başdaş’a göre, bu “ n ” sesi iyelik ekinin bir parçasıdır ve dolayısıyla yükleme hâli eksizdir. *bk.*: Cahit Başdaş, “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir n’si”, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science, Number: 30, Winter I 2014, s. 158.

³¹ E. Abduldayev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

³² Pamir ağzlarında seyrek olarak görüldüğü belirtilmektedir. *bk.* Ülkü Çelik Şavk, *agm.*, s. 62.

³³ E. Abduldayev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

³⁴ Cahit Başdaş, *agm.*, s. 151.

³⁵ Rysbek Alimov, *agm.*, s. 33. Ayrıca güney ağzlarında 3. şahıs iyelik eklerinden sonra hâl eklerinin farklılaşmasını K. Bakeev Özbek Türkçesinin etkisine, B. M. Yunusaliyev Uygur Türkçesi ile olan dil birlikteliğine, G. Bakinova eski farklılıkların korunmasına bağlamaktadır. Ancak E. Abduldayev – C. Mukambayev, dış etkinin yoğun olduğu Cergetal, Pamir, Çoñ Alay gibi ağız bölgelerinde yalnızca farklı kullanımların olmadığını, eskiden beri bu bölgede birlikte kaynaşmış boylar arasında bile bu biçimlere aynı oranda rastlanmadığını belirterek, niçin sadece İçkiliklerde, özellikle de Kıpçak, Kesek, Nayman, Noygut boylarını temsil eden ağzlarda farklı kullanımların olduğunu sorarlar. Bu kullanımların eski olduğu iddia edildiğinde ise kuzeyde kullanılan biçimlerin nasıl oluştuğu

(KDO – Çoñ Alay, s. 221), *oloru+nu* “onları” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *terisi+ni* “derisini” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *kıymılı+nı* “hareketini” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *içi+ni* “içini, midesini” (KDO – Çoñ Alay, s. 228), *içegileri+ni* “bağırsaklarını” (KDO – Çoñ Alay, s. 228), *öpkö-booru+nu* “bağrını” (KDO – Çoñ Alay, s. 228), *üylörü+nü* “evlerini” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *ürönü+nü* “tohumunu” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *putu+nu* “ayağını” (KDO – Cergetal, s. 234), *cagı+ni* “tarafını” (KDO – Cergetal, s. 236), *tilderi+ni* “dillerini” (KDO – Cergetal, s. 236), *süylögönü+nü* “söylediğini” (KDO – Cergetal, s. 236), *önörlörü+nü* “hünerlerini” (KDO – Cergetal, s. 237), *biri-biri+ni* “birbirini” (KDO – Cergetal, s. 238), *namazı+ni* “namazını” (Pekacar – Pamir, s. 136), *kozsu+nu* “kuzusunu” (Pekacar – Pamir, s. 136), *atı+ni* “atını” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23), *atası+ni* “babasını” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23).

4. 2. Tonlu Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da belirtme hâli, tonlu ünsüzle biten isimlerde *+dl*, *+dU* biçiminde kullanılmaktadır³⁶: *gul+du* “köleyi” (KDO – Çatkal, s. 200), *suw+du* “suyu” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *hamır+dı* “hamuru” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *mĖgĖzin+di* “mağazayı” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *biröw+dü* “birini” (KDO – Cergetal, s. 233), *şular+dı* “şunları” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *bular+dı* “bunları” (KDO – Cergetal, s. 236), *biz+di* “bizi” (KDO – Cergetal, s. 236), *kız+dı* “kızı” (Pekacar – Pamir, s. 136), *adam+dı* “adami” (Pekacar – Pamir, s. 136).

Pamir İçkilik ağızlarında tonlu ünsüzlerden sonra sistemli olarak “*+dl*, *+dU*” kullanılmaz³⁷, bazen de “*+nl*, *+nU*” belirtme hâli eki kullanılır: *köşögöler+ni* “perdeleri” (Pekacar – Pamir, s. 136), *kız+ni* “kızı” (Pekacar – Pamir, s. 136).

Güneybatı İçkilik ağızlarında tonlu ünsüzlerden sonra *+I*, *+U* belirtme hâli ekinin kullanıldığı da görülür: *karlıg+ı* “yaşlılığı” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *bıltır+ı* “geçen yılı” (KDO – Cergetal, s. 238).

Pamir İçkilik ağızlarında bazen “*n*” ünsüzüyle biten sözcüklere ilgi hâli gelirken ilerleyici ünsüz benzeşmesi gerçekleşmiştir: *un+nu* “unu” (Pekacar – Pamir, s. 136).

orusuna cevap vermek gerektiğini ifade ederler. Ancak İçkilik ağızlarındaki farklı kullanımların başka Kıpçak boylarına özgü olması, farklı kullanımların bir zamanlar o Kıpçak boyu konuşurlarından İçkilik boyu konuşurlarına sinmiş olduğunu da kabul ederler. bk.: E. Abduldayev – C. Mukambayev, *age.*, s. 142.

³⁶ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 168.

³⁷ Ülkü Çelik Şavk, *agm.*, s. 62.

4. 2. 1. Birinci ve İkinci Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da belirtme hâli, 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra *+dI, +dU* biçiminde kullanılmaktadır³⁸: *çılburın+dı* “senin yularını” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *cilkularıñ+dı* “senin yilkularını” (Pekacar – Pamir, s. 136), *gawım+dı* “sözümü” (Pekacar – Pamir, s. 136). Güneybatı İçkilik ağızlarında “*m, n, ñ*” ile biten sözcükler “*+dI, +dU*” belirtme hâlini aldıklarında ilerleyici ünsüz benzeşmesi gerçekleşmekte ve ekin “*+dI, +dU*” yanında “*+nI, +nU*” biçimi de kullanılmaktadır: *közüñ+nü ~ közüñ+dü* “senin gözünü”³⁹. Cergetal İçkilik ağızlarında şu örnekler tespit edilmiştir: *közüñ+nü* “senin gözünü” (KDO – Cergetal, s. 239), *özüm+nü* “kendimi” (Yunusaliyev, s. 169).

Güneybatı grubu İçkilik Cergetal ağızında iyelik ekinden sonra belirtme hâli ekinin kullanılmadığı da görülmektedir: *koltuguñ* “senin koltuğunu” (KDO – Cergetal, s. 236).

Güneydoğu grubu Çatkal ağızında tonsuzlaşma nedeniyle ünsüz uyumu gereği “*+tI, +tU*” ekleri kullanılır: *sözüñüs+tü* “sözünüzü” (KDO - Çatkal, s. 196).

4. 3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da belirtme hâli, tonsuz ünsüzle biten isimlerde *+tI, +tU* biçiminde kullanılmaktadır⁴⁰: *ot+tu* “ateşi” (KDO – D.Oş., s. 205), *curt+tu* “yurdu” (KDO – Oş İçkilik., s. 208), *balık+tu* “balığı” (KDO – Isık Köl, s. 212), *köbük+tü* “köpüğü” (KDO – Tyanşan, s. 216), *taş+tu* “taşı” (KDO – Çüy, s. 219), *sös+tü* “sözü” (KDO – Talas, s. 219), *tüş+tü* “rüyayı” (Pekacar – Pamir, s. 136), *cip+ti* “ipi” (Pekacar – Pamir, s. 136).

Pamir İçkilik ağızlarında tonlu ünsüzlerden sonra sistemli olarak “*+tI, +tU*” kullanılmaz⁴¹, bazen de “*+dI, +dU, +nI, +nU*” belirtme hâli ekleri kullanılır: *domat+ni* “damadı” (Pekacar – Pamir, s. 136), *çırak+dı* “ateşi” (Pekacar – Pamir, s. 136), *zayıp+dı* “kadını” (Pekacar – Pamir, s. 136).

4. 4. Eksiz Belirtme Hâli

Pamir İçkilik ağızlarında 1. tekil şahıs iyelik ekli sözcüklerde, eksiz belirtme hâlinin kullanıldığı görülür: *moynum* “boynumu”, *salaamım* “selamımı”, *közüm* “gözümü” (Pekacar – Pamir, s. 136).

³⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 168.

³⁹ Abak Biyalıyev, *age.*, s. 58-59.

⁴⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 168.

⁴¹ Ülkü Çelik Şavk, *agm.*, s. 62.

5. Yönelme Hâli (Barış cöndömösü)

“Yaklaşma, yönelme bakımlarından adın karşıladığı nesneyi fiile bağlayan durum”dur⁴². Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında dudak uyumu dolayısıyla yönelme hâli ekinin düz ve yuvarlak ünlülü biçimleri görülmektedir.

5. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da yönelme hâli, ünlülerle biten isimlerde +gA, +gO biçiminde kullanılmaktadır⁴³: *MÊsküvÊ+gÊ* “Moskova’ya” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *orto+go* “ortaya” (KDO – Çüy, s. 218), *cilkıçı+ga* “yılıkıcıya” (Pekacar – Pamir, s. 137), *cayloo+go* “yaylaya” (Pekacar – Pamir, s. 137).

Güneydoğu grubu Nookat ağızında işaret zamiri yönelme hâli eki aldığı yazı dilindeki “*uşu+ga*” yerine “*şu+ñ+a*” biçimi kullanılır: *şuña* “şuna” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23).

Güneybatı grubu Oktyabr’ ağızında 1. ve 2. kişi zamirleri yönelme hâli eki aldığı ikili kullanım görülür: *maga ~ maña* “bana” KDO - Bakinova – Oktyabr’, s. 24), *saga ~ saña* “sana” (KDO - Bakinova – Oktyabr’, s. 24).

Güneybatı grubu Tölöykön ağızında “*maña, saña*” biçimleri tespit edilmiştir: *maña* “bana” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25), *saña* “sana” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25).

5. 1. 1. Üçüncü Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n’si, ardından ekin +A, +O biçimi kullanılır. Ancak yazı dilindeki bu kullanım ağızlarda yaygın değildir⁴⁴: *üstü+n+Ê* “üstüne” (KDO – D.Oş., s. 204), *booru+n+a* “bağrına” (Pekacar – Pamir, s. 138), *töböüsü+n+e* “tepesine” (Pekacar – Pamir, s. 138). Kuzey ve güneydoğu grubu ağızlarından Isık-Köl, Çüy, Tyan-Şan, Çatkal, Talas, Alay ve Gülçö ağızlarında da ekin bu kullanımı görülür⁴⁵.

Güneybatı İçkilik ağızlarında (Cergetal, Çoñ Alay, Pamir, Oktyabr’, Nookat, Oş ve Calal Abad’daki İçkilik ağızlarında⁴⁶) 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra doğrudan +gA, +gO

⁴² Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 244.

⁴³ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 171.

⁴⁴ Birkaç örnek dışında, Pamir Kırgız Türkçesinde genellikle görülmemektedir: *bk.* Ülkü Çelik Şavk, *agm.*, s. 62.

⁴⁵ E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

⁴⁶ E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

yönelme hâli eki daha yaygın olarak kullanılır. Bu kullanım sadece Çağatay Türkçesi, Özbek ve Uygur Türkçelerinde görülmektedir⁴⁷. Dolayısıyla bu tür kullanımlarda Karluk grubu Türk lehçelerinin etkisi bulunmaktadır⁴⁸: *üstü+gö* “üstüne” (KDO – Çoñ Alay, s. 221, 223), *özü+gö* “kendisine” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *cagı+ga* “tarafına” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *biri-biri+ge* “birbirine” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *baldarı+ga* “çocuklarına” (KDO – Çoñ Alay, s. 228), *ayları+ga* “aylarına” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *kışı+ga* “kışına” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *üyü+gö* “evine” (KDO – Pamir, s. 230), *üstü+gö* “üstüne” (KDO – Cergetal, s. 234, 235), *aldı+ga* “önüne, karşısına” (KDO – Cergetal, s. 234), *azırağı+ga* “daha azına” (KDO – Cergetal, s. 235), *tegeregi+ge* “etrafına” (KDO – Cergetal, s. 235), *ortosu+ga* “ortasına” (KDO – Cergetal, s. 235, 236), *kimisi+ge* “kimisine” (KDO – Cergetal, s. 237), *kazınası+ga* “hazinesine” (KDO – Cergetal, s. 237), *ekincisi+ge* “ikincisine” (KDO – Cergetal, s. 237), *kuyruğu+ga* “kuyruğuna” (KDO – Cergetal, s. 237), *süygönü+gö* “sevdiğine” (KDO – Cergetal, s. 233, 237), *başı+ga* “başına” (KDO – Cergetal, s. 239), *astı+ga* “dibine” (KDO – Cergetal, s. 239), *başı+ga* “başna” (Pekacar – Pamir, s. 137), *kulağı+ga* “kulağına” (Pekacar – Pamir, s. 137), *kolu+ga* “eline” (Pekacar – Pamir, s. 137), *üstü+gö* “üstüne” (Pekacar – Pamir, s. 137), *tüşü+gö* “rüyasına” (Pekacar – Pamir, s. 137), *atı+ga* “atına” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23), *atası+ga* “babasına” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23), *atası+ga* “babasına” (KDO - Bakinova – Oktyabr’, s. 24).

İçkilik ağzlarında mevsim ve zaman bildiren isimlere doğrudan gelen yönelme hâli ekinden sonra 3. teklik şahıs iyelik ekinin kullanıldığı görülür. R. Alimov, bu tür kullanımları İçkilik ağız özelliği içerisinde değerlendirir⁴⁹: *keç+ke+si* “akşamleyin” (Alimov – İçkilik, s. 34).

Bazı ağzlarda seyrek olarak 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n’si ve “+gA, +gO” yönelme hâli eki kullanıldığı görülür: *cılı+n+ga* “her yıl” (Yunusaliyev - At Başı, s. 167).

Pamir İçkilik ağzlarında bazen yuvarlak ünlülü sözcüklere “+gA” yönelme eki gelmektedir: *koyu+ga* “koyun sürüsüne” (Pekacar – Pamir, s. 137), *boyu+ga* “boyuna” (Pekacar - Pamir, s. 137).

⁴⁷ Cahit Başdaş, *agm.*, s. 151.

⁴⁸ Rysbek Alimov, *agm.*, s. 33.

⁴⁹ Rysbek Alimov, *agm.*, s. 34.

5. 2. Tonlu Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da yönelme hâli, tonlu ünsüzle biten isimlerde +gA, +gO biçiminde kullanılmaktadır⁵⁰: *orgon+go* “hasat edene kadar” (KDO – Çüy, s. 218), *oyun+ga* “oyuna kadar” (KDO – Talas, s. 220), *segiz+ge* “sekize kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *kolhoz+go* “kolhoza” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *cıl+ga* “yıla kadar” (KDO – Cergetal, s. 234), *paygambarlar+ga* “Peygamberlere” (Pekacar - Pamir, s. 137), *köl+gö* “göle” (Pekacar - Pamir, s. 137), *col+go* “yola” (Pekacar - Pamir, s. 137).

Pamir İçkilik ağızında bir örnekte tonlu “y” ünsüzünden sonra “+a” yönelme hâli eki kullanılmıştır: *kuday+a* “Hüda’ya” (Pekacar - Pamir, s. 138).

5. 2. 1. Birinci ve İkinci Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da yönelme hâli, 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra +A, +O biçiminde kullanılmaktadır: *oyunuñ+a* “senin oyununa” (KDO – Talas, s. 220), *kancıgam+a* “eyerimin terkisine” (KDO – Talas, s. 220), *esim+e* “aklıma” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *cumuşuñ+a* “senin işine” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *kelgenim+e* “gelişime” (KDO – Pamir, s. 229), *başıñ+a* “senin başına” (Pekacar - Pamir, s. 137), *atam+a* “babama” (Pekacar - Pamir, s. 138).

Güneydoğu ve güneybatı ağızlarında –çoğunlukla bunların İçkilik ağızlarında- 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra yönelme hâli eki genellikle “+GA, +GO” biçiminde kullanılmaktadır: *kızım+ga* “kızıma” (KDO – Oş, s. 143), *agañ+ga* “senin erkek kardeşine” (KDO - Çoñ Alay, s. 143), *boyuñ+ga* “senin boyuna” (KDO – Calal Abad, s. 143).

5. 3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da yönelme hâli, tonsuz ünsüzle biten isimlerde +kA, +kO biçiminde kullanılmaktadır⁵¹: *Kara-Mık+ka* “Kara Mık’a” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *kilĒs+ke* “sınıfa” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *daş+ka* “taşa” (KDO – Pamir, s. 231), *Manas+ka* “Manas’a” (Pekacar - Pamir, s. 137), *tawak+ka* “tabağa” (Pekacar - Pamir, s. 137), *ot+ko* “ateşe” (Pekacar - Pamir, s. 137).

Ancak güneybatı Cergetal İçkilik ağızlarında tonsuz “+k” ünsüzüyle biten isimlerde yan yana gelen “+kk+” ünsüzlerinin tekleşmesi sebebiyle +A, +O yönelme hâli kullanımı

⁵⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 171.

⁵¹ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 171.

görülür: *töşök+ö* (< *töşök+kö*) “döşeğe” (KDO – Cergetal, s. 234), *tabak+a* (< *tabak+ka*) “tabağa” (KDO – Cergetal, s. 235), *kışlak+a* (< *kışlak+ka*) “kışlağa” (KDO – Cergetal, s. 236), *cak+a* (< *cak+ka*) “tarafa” (KDO – Cergetal, s. 236).

Pamir İçkilik ağızlarında bazen yönelme hâli, tonsuz ünsüzle biten isimlerde “+gA, +gO” biçiminde kullanılmaktadır: *et+ge* “ete” (Pekacar - Pamir, s. 137), *taş+ga* “taşa” (Pekacar - Pamir, s. 137), *dawlat+ga* “devlete” (Pekacar - Pamir, s. 137), *askarlık+ga* “askerliğe” (Pekacar - Pamir, s. 137).

5. 4. Yönelme Hâlinin Diğer İsim Çekim Eklerinin Yerine Kullanılması

Kırgız Türkçesi ağızlarındaki bazı örneklerde yönelme hâli ekinin bulunma hâli eki yerine kullanıldığı görülür: *bagı+n+a* gül östür- “bağına gül yetiştir-” (KDO - Çatkal, s. 196), orto *ceri+n+e* gamış ös- “orta yerine kamış yetiş-” (KDO – Isık Köl, s. 214), *kolhoz+go* işte- “kolhoza çalış-” (KDO – Çoñ Alay, s. 223).

6. Bulunma Hâli (Catış cöndömösü)

“Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yerini ve zamanını bildiren ad durumu”dur.⁵² Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında dudak uyumu dolayısıyla bulunma hâli ekinin düz ve yuvarlak ünlülü biçimleri görülmektedir.

6. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da bulunma hâli, ünlülerle biten isimlerde +dA, +dO biçiminde kullanılmaktadır⁵³: *päbrikä+dä* “fabrikada” (KDO – Oş İçkilik., s. 208), *cayloo+do* “yaylada” (Pekacar - Pamir, s. 138).

6. 1. 1. Üçüncü Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n’si, ardından bulunma hâli eki +dA, +dO kullanılır. Ancak yazı dilindeki bu kullanım ağızlarda (daha çok Isık-Köl, Çüy, Tyan-Şan, Çatkal, Talas, Alay ve Gülçö ağızlarında⁵⁴) çok yaygın değildir: *peşi+n+de* “peşinde” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *boyu+n+da* “kenarında” (Pekacar - Pamir, s. 139), *booru+n+da* “göğsünde” (Pekacar - Pamir, s. 139)⁵⁵.

⁵² Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 49.

⁵³ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 172.

⁵⁴ E. Abduldayev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

⁵⁵ Pamir ağızlarında ikili kullanım görülmektedir: *bk.* Ülkü Çelik Şavk, *agm.*, s. 62.

Güney bölgesindeki Cergetal, Çoñ Alay, Pamir, Oktyabr', Nookat, Oş ve Calal Abad İçkilik ağızlarında 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra doğrudan +dA, +dO yönelme hâli eki yaygın olarak kullanılır. Bu tür kullanımlarda Karluk grubu Türk lehçelerinin etkisi bulunmaktadır⁵⁶: *saarı+da* “seherinde” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *on altısı+da* “on altısında” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *kezi+de* “zamanında” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *içi+de* “içinde” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *Car-Başı+da* “Car Başı’nda” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *cazi+da* “yazın” (KDO – Çoñ Alay, s. 224), *kışı+da* “kışın” (KDO – Çoñ Alay, s. 224), *ayları+da* “aylarında” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *başı+da* “başında” (KDO – Cergetal, s. 238), *içi+de+gi* “içindeki” (KDO – Cergetal, s. 238), *astı+da* “altında” (KDO – Cergetal, s. 238), *içi+de* “içinde” (KDO – Cergetal, s. 239), *boyu+da* “boyunda” (KDO – Cergetal, s. 239), *üstü+dö* “üstünde” (KDO – Cergetal, s. 239), *ashı+da* “aşlında” (Pekacar - Pamir, s. 139), *yaşı+da* “yaşında” (Pekacar - Pamir, s. 139), *çeti+de* “kıyısında” (Pekacar - Pamir, s. 139), *atası+da* “atasında” (KDO - Bakinova – Oktyabr', s. 24), *içi+de* “içinde” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25). Bazı kullanımlarda iyelik ekinin düşürülmesiyle bulunma hâli ekinin tonsuzlaştığı da görülür: *üçünçüs+tö* “üçüncüsünde” (KDO – Cergetal, s. 234).

Güneybatı Cergetal ve Tölöykön İçkilik ağızlarında mevsim ve zaman bildiren isimlere doğrudan gelen bulunma hâli ekinden sonra veya /n/ ile genişlemiş olan ismin aldığı bulunma hâli ekinden sonra 3. teklik şahıs iyelik ekinin kullanıldığı görülür. R. Alimov, bu tür kullanımları İçkilik ağız özelliği içerisinde değerlendirir⁵⁷: *tün+dö+sü* “geceleyin” (KDO – Cergetal, s. 238), *kışın+da+sı* “kışın” (KDO – Cergetal, s. 238), *tün+dö+sü* “geceleyin” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25), *kışın+da+sı* “kışın” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25), *kış+ta+sı* “kışın” (Alimov – İçkilik, s. 34), *cazın+da+sı* “ilkbaharda” (Alimov – İçkilik, s. 34), *cayın+da+sı* “yazın” (Alimov – İçkilik, s. 34), *küzün+dö+sü* “güzün” (Alimov – İçkilik, s. 34), *keçin+de+si* “akşamleyin” (Alimov – İçkilik, s. 34).

6. 2. Tonlu Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da bulunma hâli, tonlu ünsüzle biten isimlerde +dA, +dO biçiminde kullanılmaktadır⁵⁸: *cäyllöw+dö* “yaylada” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *cer+de* “yerde” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *okuw+da+bı?* “okulda mı?” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *buye+de* “bu yerde” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *küz+dö* “güzün” (KDO –

⁵⁶ Rysbek Alimov, *agm.*, s. 33.

⁵⁷ Rysbek Alimov, *agm.*, s. 34.

⁵⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 172.

Cergetal, s. 236), *caz+da* “baharda” (KDO – Cergetal, s. 236), *kün+dö* “günde” (Pekacar - Pamir, s. 138), *yoldor+do* “yollarda” (Pekacar - Pamir, s. 138).

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da mevsim ve zaman bildiren isimlerin /n/ ile genişlemiş olan biçimlerinin üzerine bulunma hâli gelebilmektedir⁵⁹: *cazın+da* “baharda” (KDO – Isık Köl, s. 213), *kışın+da* “kışın” (KDO – Çoñ Alay, s. 224), *küzün+de* “güzün” (KDO - Bakinova – Oktyabr’, s. 24).

Güneybatı grubu Pamir ve Oktyabr’ İçkilik ağızlarında bulunma hâli ekinin Türkçe ve alıntı sözcüklerde damak (kalınlık-incelik) ve dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumu dışında kullanıldığı görülmektedir: *caami+da* “camide” (Pekacar - Pamir, s. 139), *küzün+de* “güzün” (KDO - Bakinova – Oktyabr’, s. 24).

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da bulunma hâli eki sıfat-fiil eklerinin üzerine gelerek zarf-fiil oluşturabilmektedir: *or-or+do* “hasat yaparken” (KDO – Çüy, s. 218), *testel-gen+de* “destelenildiğinde” (KDO – Çüy, s. 218), *piş-kan+da* “piştiğinde” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *kör-gön+dö* “gördüğünde” (KDO – Cergetal, s. 234).

6. 2. 1. Birinci ve İkinci Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da bulunma hâli, 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinden sonra +*da*, +*do* biçiminde kullanılmaktadır: *canım+da* “yanımda” (KDO – Isık Köl, s. 212), *kolum+da* “elimde” (KDO – Isık Köl, s. 212), *tiliñiz+de* “dilinizde” (Pekacar - Pamir, s. 138), *cüröögün+dö* “senin yüreğinde” (Pekacar - Pamir, s. 138).

6. 3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da bulunma hâli, tonsuz ünsüzle biten isimlerde +*ta*, +*to* biçiminde kullanılmaktadır⁶⁰: *kış+ta* “kışın” (KDO – Isık Köl, s. 213), *aç+ta* “aç olduğunda” (KDO – Talas, s. 219), *tok+to* “tok olduğunda” (KDO – Talas, s. 219), *tek+te* “boş olduğunda” (KDO – Talas, s. 219), *ot+to* “ateşte” (KDO – Cergetal, s. 235), *çak+ta* “vakitte” (Pekacar - Pamir, s. 138), *tört+tö* “dörtte” (Pekacar - Pamir, s. 139), *köömük+tö* “gömüde” (Pekacar - Pamir, s. 139).

Güneybatı grubu Pamir ve Oktyabr’ İçkilik ağızlarında bulunma hâli ekinin ünsüz uyumu dışında kalan örnekleri bulunmaktadır: *kıpçak+da* “Kıpçak’ta” (Pekacar - Pamir, s. 139).

⁵⁹ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 172.

⁶⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 172.

6. 4. Bulunma Hâlinin Diğer İsim Çekim Eklerinin Yerine Kullanılması

Güneydoğu grubu ağızlarından Çatkal ve Oş bölgesi İçkilik ağızlarındaki bazı örneklerde bulunma hâli ekinin yönelme hâli eki yerine kullanıldığı görülür: *mun+da* gel- “burada gel-“ (KDO - Çatkal, s. 200), *zout+to* sal- “fabrikada bırak-” (KDO – Oş İçkilik., s. 209).

7. Ayrılma Hâli (Çığış cöndömösü)

“Kelime gruplarında ve cümlede, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ad durumu”dur⁶¹. Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında dudak uyumu dolayısıyla ayrılma hâli ekinin düz ve yuvarlak ünlülü biçimleri görülmektedir.

7. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da ayrılma hâli, ünlülerle biten isimlerde *+dAn*, *+dOn* biçiminde kullanılmaktadır⁶²: *suu+dan* “sudan” (KDO – Isık Köl, s. 212), *Gıdırşa+dan* “Kıdırşa’dan” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *o+don* “ondan” (KDO - Çatkal, s. 196), *ata+dan* “babadan” (Pekacar - Pamir, s. 139), *huda+dan* “Hüda’dan” (Pekacar - Pamir, s. 139), *allaa+dan* “Allah’tan” (Pekacar - Pamir, s. 139).

Güneybatı grubu ağızlarından Pamir İçkilik ağızlarında (Kaşkar bölgesindeki İçki Sarkol’dan göçüp gelmiş İçkilik Kırgızların ağızlarında) ünlü ile biten sözcüklerde “*+nAn*, *+nOn*” ayrılma hâli ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir: *ene+nen* “anadan” (Pekacar - Pamir, s. 140), *bala+nan* “çocuktan” (Pekacar - Pamir, s. 140), *kara+nan* “karadan” (KDO – Pamir, s. 144), *cañı+nan* “yeniden” (KDO – Pamir, s. 144).

Kuzey ve güney ağızlarında işaret zamirleri ayrılma hâli eki aldıklarında genellikle zamir n’si ve ayrılma hâli ekinin kaynaştıkları görülür (*+nAn*, *+nOn* < *+n+nAn*, *+n+nOn* < *+n+dAn*, *+n+dOn*): *o+non* “ondan” (KDO – D.Oş., s. 204, 205), *a+nan* “ondan” (KDO – Çüy, s. 218), *šo+non* “şundan” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *o+non* “ondan” (KDO – Cergetal, s. 235). Ancak kaynaşmamış kullanımlara da rastlanır: *o+n+don* “ondan” (KDO – D.Oş., s. 204).

Güneydoğu grubu Çatkal ağızında işaret zamirinin doğrudan ayrılma hâli eki aldığı görülmüştür: *o+don* “ondan” (KDO - Çatkal, s. 196).

⁶¹ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 60.

⁶² Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 173.

Ayrılma hâli ekinin Pamir İçkilik ağızlarında dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumu dışında kullanıldığı görülmektedir: *moldo+dan* “molladan” (Pekacar - Pamir, s. 140).

7. 1. 1. Üçüncü Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde 3. teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra ayrılma hâli ekinin *+nAn*, *+nOn* biçimi kullanılır⁶³. Ancak yazı dilindeki bu kullanım ağızlarda çok yaygın değildir⁶⁴: *kolu+nan* “elinden” (KDO - Çatkal, s. 200), *taşı+nan* “dışından” (Pekacar - Pamir, s. 140), *cam+nan* “yanından” (Pekacar - Pamir, s. 140).

Güneybatı İçkilik ağızlarında 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra doğrudan *+dAn*, *+dOn* ayrılma hâli eki yaygın olarak kullanılır: *ayağı+dan* “ayağından” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *bayagı+dan* “eskiden” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *kolu+dan* “elinden” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *cagı+dan* “tarafndan” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *süzgönü+dön* kiyin “süzdükten sonra” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *moynu+dan* “boynundan” (KDO – Çoñ Alay, s. 225), *putu+dan* “ayağından” (KDO – Çoñ Alay, s. 225), *ayı+dan* “ayından” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *toponu+dan* “iri kepeğinden” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *rayonu+dan* “rayonundan” (KDO – Cergetal, s. 233), *üstü+dön* “üstünden” (KDO – Cergetal, s. 235), *izi+den* “izinden” (KDO – Cergetal, s. 239), *sözü+dön* “sözünden” (KDO – Cergetal, s. 239), *iyini+den* “yuvasından” (KDO – Cergetal, s. 239), *colu+dan* “yolundan” (KDO – Cergetal, s. 239), *tarafı+dan* “tarafından” (Pekacar - Pamir, s. 139), *atası+dan* “babasından” (KDO - Bakinova – Oktyabr’, s. 24), *içi+den* “içinden” (KDO - Turyadcanova – Tölöykön, s. 25).

Pamir İçkilik ağızlarında 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n’si ve ardından *+dAn*, *+dOn* ayrılma hâli eki getirilmiştir. İlerleyici benzeşmeyle ek *+n+nAn*, *+n+nOn* biçimine dönüşmüştür: *arkası+n+nan* “arkasından” (Pekacar - Pamir, s. 140), *imnesi+n+nen* “nesinden?” (Pekacar - Pamir, s. 140).

7. 2. Tonlu Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da ayrılma hâli, tonlu ünsüzle biten isimlerde *+dAn*, *+dOn* biçiminde kullanılmaktadır⁶⁵: *karagay+dan* “köknardan” (KDO – Çüy, s. 219), *bir+den* biri “herhangi biri” (KDO – Cergetal, s. 237), *kiyim+den* “giyimden” (KDO –

⁶³ Kırgız Türkçesi yazı dilindeki bu ayrılma hâli eki, zamir n’si ve ardından gelen ayrılma hâli ekinin birleşmesiyle oluşur. Ayrılma hâli eki ünsüz benzeşmesine uğrayarak *+nAn*, *+nOn* biçimini alır. Zamir n’si ile ayrılma hâli eki yan yana gelince de (*+n+nAn*, *+n+nOn*) ünsüz tekleşmesi oluşur: bk. Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 174.

⁶⁴ Daha çok kuzey ve güneydoğu ağız gruplarından Isık-Köl, Çüy, Tyan-Şan, Çatkal, Talas, Alay ve Gülçö ağızlarında kullanılmaktadır. bk.: E. Abduldayev – C. Mukambayev, *age.*, s. 141.

⁶⁵ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 173.

Çoñ Alay, s. 228), *balдар+дан* “çocuklardan” (KDO – Pamir, s. 230), *ay+дан* “aydan” (Pekacar - Pamir, s. 139), *paamil+дан* “Pamir’den” (Pekacar - Pamir, s. 139), *boy+дон* “boydan” (Pekacar - Pamir, s. 139).

Güneybatı grubu İçkilik ağızlarında ayrılma hâli eki tonlu “*n, m*” ünsüzünün etkisiyle benzeşmeye uğrayarak *+nAn, +nOn* biçimini alabilmektedir: *Nayman+nan* “Nayman’dan” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *kün+nön* “günden” (Pekacar - Pamir, s. 140), *taşken+nen* “Taşkent’ten” (Pekacar - Pamir, s. 140), *pulum+nan* “paramdan” (Şavk – Pamir, s. 63), *öñüm+nön* “yüzümden” (Yunusaliyev, s. 169). Güneydoğu grubu içerisinde yer alıp karışık özellikler taşıyan Nookat ağızlarında bu biçimin ünsüz tekleşmesine uğramış örnekleri de bulunmaktadır: *senen < sen+nen < sen+den* “senden” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23).

Pamir İçkilik ağızlarında tonlu ünsüzle biten sözcükten sonra ayrılma hâli ekinin “*+nAn*” biçimi kullanılmıştır: *sıcağ+nan* “sıcaktan” (Pekacar - Pamir, s. 140).

Güneybatı grubu Çoñ Alay İçkilik ağızlarında nadir olarak ayrılma hâli eki ünsüzünün düşürüldüğü görülür: *tumşug+an* “gagadan” (KDO – Çoñ Alay, s. 225).

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da ayrılma hâli eki sıfat-fiil eklerinin üzerine gelerek birleşik zarf-fiil ekleri oluşturabilmektedir: *süz-gön+ü+dön* kiyin “süzdükten sonra” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *öltür-gön+dön* körö “öldürdüğüne göre” (KDO – Pamir, s. 230), *kel-gen+nen* “geldikten” (Pekacar - Pamir, s. 140), *öt-gön+nön* “geçtikten” (Pekacar - Pamir, s. 140).

7. 2. 1. Birinci ve İkinci Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da, 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra ayrılma hâli ekinin *+dAn, +dOn* biçimi kullanılır: *atın+дан* “senin atından” (Pekacar - Pamir, s. 140), *gawım+дан* “sözümden” (Pekacar - Pamir, s. 140).

Güneybatı İçkilik ağızlarında “*m, n, ñ*” ile biten sözcükler “*+dAn, +dOn*” ayrılma hâlini aldıklarında ilerleyici ünsüz benzeşmesi gerçekleşmekte ve ekin “*+dAn, +dOn*” yanında yaygın olarak “*+nAn, +nOn*” biçimi de kullanılmaktadır: *özüm+nön ~ özüm+dön* “kendimden”⁶⁶, *bilegiñ+nen* “senin bileğinden” (KDO – Cergetal, s. 239), *özüm+nön* “kendimden” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *maalım+nan* “malımdan” (Pekacar - Pamir, s. 140),

⁶⁶ Abak Biyalıyev, *age.*, s. 58-59.

pulum+nan “paramdan” (Pekacar - Pamir, s. 140), *atıñ+nan* “senin atından” (Pekacar - Pamir, s. 140).

Bazı ağızlarda *kolum+an* (elimden), *içiñ+en* (içinden)⁶⁷, *uyum+an* “ineğimden” (KDO – Tyanşan, s. 217) biçimleri de kullanılabilir.

7. 3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da ayrılma hâli, tonsuz ünsüzle biten isimlerde *+tAn*, *+tOn* biçiminde kullanılmaktadır⁶⁸: *aş+tan* “yemekten” (KDO - Çatkal, s. 198), *külük+tön* “yürük attan” (KDO - Çatkal, s. 198), *topurak+tan* “toraktan” (KDO – D.Oş., s. 204), *orus+tan* “Rus’tan” (KDO – Isık Köl, s. 212), *at+tan* “attan” (KDO – Isık Köl, s. 212), *ombeş+ten* “on beşten” (KDO – Çüy, s. 218), *coldoş+ton* “yoldaştan” (KDO – Talas, s. 219), *eşik+ten* “kapıdan” (KDO – Talas, s. 220), *tarap+tan* “taraftan” (Pekacar - Pamir, s. 139), *ayt+tan* “bayramdan” (Pekacar - Pamir, s. 139), *döölet+ten* “devletten” (Pekacar - Pamir, s. 139).

Pamir İçkilik ağızlarında tonsuz ünsüzle biten sözcükten sonra ayrılma hâli ekinin “*+nAn*, *+dAn*” biçimi kullanılmıştır: *taraf+nan* “taraftan” (Pekacar - Pamir, s. 140), *uyumas+dan* “uyumadan” (Pekacar - Pamir, s. 140).

7. 4. Ayrılma Hâlinin Diğer İsim Çekim Eklerinin Yerine Kullanılması

Pamir İçkilik ağızlarındaki bazı örneklerde ayrılma hâli ekinin bulunma hâli eki yerine kullanıldığı görülür: *mÊktÊp+tÊn* oku- “okuldan oku-” (KDO – Pamir, s. 229), *colum+dan* kal- “yolumdan kal-” (KDO – Pamir, s. 230), *aldı+nan* kez kelişet “önünden rastla-” (KDO – Pamir, s. 231), *aldı+nan* coluguşat “önünden buluş-” (KDO – Pamir, s. 231).

Pamir İçkilik ağızlarındaki bazı örneklerde ayrılma hâli ekinin yönelme hâli eki yerine kullanıldığı görülür: *colu+nan* çık “yolundan çık-” (KDO – Pamir, s. 230).

8. Vasıta Hâli (İnstrumental cöndömösü)

“Adın belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını, fiile vasıta olduğunu belirtmek için kullanılan durum”dur.⁶⁹ Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarında da ünlü ve

⁶⁷ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 174.

⁶⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 173.

⁶⁹ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 233.

ünsüz ile biten sözcüklerin ardından vasıta hâli eki yerine “*menen*” edatı kullanılmaktadır⁷⁰: erten *menen* “sabahleyin” (KDO – Isık Köl, s. 212), tıraktır *menen* “traktör ile” (KDO – Çüy, s. 218), kürök *menen* “kürek ile” (KDO – Çüy, s. 219), ır *menen* “şarkı ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), kapkan *menen* “kapan ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 225), ögüz *menen* “öküz ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), orok *menen* “orak ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), suw *menen* “su ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), ustara *menen* “ustura ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), pıçak *menen* “bıçak ile” (KDO – Cergetal, s. 235), sÊÊr *menen* “seherde” (KDO – Cergetal, s. 239), onu *menen* “onunla” (KDO – Çatkal, s. 197), oşonu *menen* “onunla” (KDO – Isık Köl, s. 212), munu *menen* “bununla” (KDO – Isık Köl, s. 214), bel kalak *menen* “kürekle” (Pekacar - Pamir, s. 140).

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarında da 3. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra da “*menen*” edatı kullanılmaktadır: eesi *menen* “sahibi ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), meesi *menen* “aklı ile” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), kolu *menen* “eli ile” (KDO – Cergetal, s. 236).

Kuzey grubu içerisindeki Çüy bölgesi ağızında “*menen*” edatına “*ele*” edatının “+*le*” biçimiyle eklenerek kullanıldığı görülmektedir: oroor *menen+le* “orak ile” (KDO – Çüy, s. 218).

Kırgız Türkçesi ağızlarında mevsim ve zaman bildiren isimlerde Eski Türkçedeki vasıta hâli eki “+*n*” da kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır⁷¹: *cazında* “yazın” (KDO – Isık Köl, s. 213), *kışında* “kışın” (KDO – Çoñ Alay, s. 224), *kışındaşı* “kışın” (KDO – Cergetal, s. 238).

9. Eşitlik Hâli (Salıstıruu cöndömösü)

“Adlarda ve ad soylu sözlerde nitelik ve nicelik bakımından karşılaştırmaya dayanan eşitlik, gibilik ve benzerlik gösterme durumu”dur⁷². Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında dudak uyumu dolayısıyla eşitlik hâli ekinin düz ve yuvarlak ünlülü biçimleri görülmektedir. Kırgız Türkçesinde eşitlik hâli “+çA, +çO” ve “+DAy, +DOy” olmak üzere iki ayrı ekle yapılmaktadır:

⁷⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 176.

⁷¹ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 176.

⁷² Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 86.

9. 1. “+çA, +çO”

9. 1. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Ünlülerle biten isimlerde +çA, +çO biçiminde kullanılmaktadır⁷³: *üylüü+çö* “ailece” (KDO – D.Oş., s. 206), *eski+çe* “eski gibi” (KDO – Isık Köl, s. 215), *cañı+ça* “yeni gibi” (KDO – Isık Köl, s. 215).

9. 1. 1. 1. Üçüncü Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra eşitlik hâli eki +çA, +çO biçiminde kullanılır: *boyu+ça* “boyunca” (KDO – Çoñ Alay, s. 222). Ancak ağızlarda 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra zamir n’si kullanımı da görülür: *boyu+n+ça* “boyunca” (KDO – Çoñ Alay, s. 224).

Güneybatı İçkilik ağızlarında 3. teklik şahıs iyelik eki almış sözcüklerde yönelme hâli ekinin üzerine -bir yapım eki gibi⁷⁴ eşitlik hâli ekinin getirildiği de görülmektedir: *başı+ga+ça* “başına kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *cıyırması+gÊ+çÊ* “yirmisine kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 229), *kaysı+ga+ça?* “hangisine kadar?” (KDO – Cergetal, s. 236).

9. 1. 2. Tonlu ve Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında tonlu biçimleri bulunmayan eşitlik hâli ekinin ünlülerden, tonlu ve tonsuz ünsüzlerden sonra +çA, +çO biçimleri kullanılır: *sÊntimetir+çe* “santimetre kadar” (KDO – D.Oş., s. 204), *biz+çe* “bize göre” (KDO – Isık Köl, s. 213), *altımış+ça* “altmış kadar” (Pekacar - Pamir, s. 140), *çımın+ça* “sinek gibi zayıf, zavallı” (Pekacar - Pamir, s. 140).

Kuzey ve güney ağızlarında işaret zamirlerindeki eşitlik hâli ekinden sonra “+lUk” yapım eki getirilebilmektedir: *min+ça+lık* “bu kadarlık” (KDO – Oş İçkilik., s. 207), *oşon+ço+luk* “o kadarlık” (KDO – Çüy., s. 218), *kan+ça+lık?* “ne kadarlık?” (KDO – Çüy., s. 218).

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarında da eşitlik hâli eki “+çA, +çO”, geçmiş zaman sıfat-fiil “-GAn, -GOn” ekine eklenerek birleşik zarf-fiil eki oluşturur⁷⁵: *de-gen+çe* “deyinceye kadar” (KDO - Çatkal, s. 196), *kel-gen+çe* “gelinceye kadar” (KDO –

⁷³ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 177.

⁷⁴ Hülya Kasapoğlu Çengel, eşitlik hâli ekinin çekim eki olarak işlekliliğinin azaldığını ve daha çok yapım eki olarak kullanıldığını belirtir. *bk.* Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 177.

⁷⁵ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 311.

Tyanşan, s. 216), *al-gan+ça* “alıncaya kadar” (KDO – Talas, s. 220), *toy-gun+ça* “doyuncaya kadar” (KDO – Talas, s. 220), *kel-gen+çe* “gelinceye kadar” (KDO – Pamir, s. 230).

Güneybatı grubundaki Çoñ Alay İçkilik ağzında, geçmiş zaman sıfat-fiil “-GAN, -GON” ekinin yönelme hâli eki aldıktan sonra eşitlik hâli aldığı tespit edilmiştir: *piş-kan+ga+ça* “pişinceye, olgunlaşıncaya kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 229).

Güneybatı grubundaki Çoñ Alay İçkilik ağzında eşitlik hâli eki “+çA, +çO”, gelecek zaman sıfat-fiil “-GI, -GU” ekine eklenerek birleşik zarf-fiil eki oluşturur⁷⁶: *kı-gı+ça* “yapıncaya kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 223).

Güneybatı grubundaki Çoñ Alay İçkilik ağzında eşitlik hâli ekinin gelecek zaman sıfat-fiil “-GI, -GU” eki ile birlikte “+çAn” biçimleri de kullanılır: *al-gı+çan* “alıncaya kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 223), *bar-gı+çan* “gidinceye kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 223).

Güneybatı grubundaki Çoñ Alay İçkilik ağzında ve Oş ağızlarında eşitlik hâli ekinin sıfat-fiil ekleriyle birlikte “+çAk, +çOk” biçimleri de kullanılır⁷⁷: *öl-gön+çök* “ölünceye kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 223).

Eşitlik hâli ekinin sıfat-fiil ekleriyle birlikte “-gIçAktI” (< -gı+çak+tı) biçimi de kullanılmaktadır: *kel-gı+çekti* “gelinceye kadar” (KTG - 311). Nookat ağzında sayı isminin yönelme hâli eki almasının ardından “+çAk” ekini aldığı görülmüştür: *tört+kö+çekti* “dörde kadar” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23).

9. 1. 2. 1. Birinci ve İkinci Şahıs İyelik Eklerinden Sonra

Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinden sonra eşitlik hâli eki +çA, +çO biçiminde kullanılır: *kaalaganıñ+ça* “senin istediğin kadar” (KDO - Çatkal, s. 197), *gawım+ça* “sözüme göre” (Pekacar - Pamir, s. 140).

9. 1. 2. 2. Yönelme Hâli Eki Üzerine “+çA, +çO” Eşitlik Hâli Ekinin Getirilmesi

Güneybatı İçkilik ağızlarında ve güneydoğu grubu Nookat ağızlarında iyelik eki almamış daha çok zaman ve yer anlatan isimlerde yönelme hâli eki üzerine eşitlik hâli eki gelebilmektedir: *saar+ga+ça* “sehere kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *cıl+ga+ça* “yıla kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 222), *kün+gö+çö* “güne kadar” (KDO – Çoñ Alay, s. 224),

⁷⁶ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 316.

⁷⁷ Kırgız Türkçesindeki “-gıçaktı, -gançaktı, -çAk, -çOk” eklerinden yola çıkılarak “-çA” ekinin kökeninin “çak” (zaman) sözcüğüne dayandığı ileri sürülmektedir: bk. Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 311.

ayıl+ga+ça “köye kadar” (KDO – Cergetal, s. 236), *şam+ga+ça* “akşama kadar” (Pekacar - Pamir, s. 138), *emdi+ge+çe* “şimdiye kadar” (Pekacar - Pamir, s. 138), on eki *yaş+ka+ça* “on iki yaşına kadar” (Pekacar - Pamir, s. 138), *calbıra(k)+ka+ça* < *calbırakka çeyin* “yaprağa kadar” (KDO – Bakeev – Nookat, s. 23). Pamir İçkilik ağzlarında ekin “+GAÇAÑ” biçimi de görülmektedir: *emi+ge+çeñ* “şimdiye kadar” (Pekacar - Pamir, s. 138), *bir ay+ga+çañdı* “bir aya kadar”, *bir cıl+ga+çañ* “bir yıla kadar” (Pekacar - Pamir, s. 138), *bu zaman+ga+çañ* “bu zamana kadar” (Pekacar - Pamir, s. 138).

9. 2. “+DAy, +DOy”

Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve ağzlarında eski Türkçe *teg* (gibi) edatının ekleşmesiyle oluşan “+DAy, +DOy” eki de yaygın olarak eşitlik hâli eki göreviyle kullanılmaktadır⁷⁸:

9. 2. 1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Ünlülerle biten isimlerde “+dAy, +dOy” biçiminde kullanılmaktadır: *parhana+day* “Fergana gibi” (KDO – Oş İçkilik., s. 207).

9. 2. 2. Tonlu Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Tonlu ünsüzlerle biten isimlerde “+dAy, +dOy” biçiminde kullanılmaktadır: *cürgön+döy* “yürümüş gibi” (KDO – Çatkal, s. 198), *kan+day?* “nasıl?” (KDO – Oş İçkilik., s. 207), *mın+day* “bu biçimde” (KDO – Oş İçkilik., s. 208), *möndür+döy* “dolu gibi” (KDO – Oş İçkilik., s. 210), *ay+day* “ay gibi” (KDO – Tyanşan, s. 217), *egin+dey* “ekin gibi” (KDO – Çüy., s. 218), *cetmiş santimetir+dey* “yetmiş santimetre gibi” (KDO – Çüy., s. 219), *şun+day* “şöyle” (Pekacar - Pamir, s. 141), *nan+day* “ekmek gibi” (Pekacar - Pamir, s. 141), *mınan+day* “böyle, bunun gibi” (Pekacar - Pamir, s. 141).

Güneydoğu grubu içerisindeki Çatkal ağzında “+daka, +doko” biçimi de kullanılmaktadır: *uşun+daka* “şunun gibi” (KDO - Çatkal, s. 158), *an+daka* “onun gibi” (KDO - Çatkal, s. 158), *kan+daka?* “ne şekilde?” (KDO - Çatkal, s. 158), *on+doko?* “onun gibi” (KDO - Çatkal, s. 158), *mın+daka* “şöyle” (KDO - Çatkal, s. 196).

Güneybatı İçkilik ağzlarında bazen “+DAy, +DOy” eki yerine aynı görevde “+sIn, +sUn” eki de kullanıldığı görülmektedir⁷⁹: *tow+sun* kegen (dağmış gibi gelen) (KDO - Cergetal, s. 148, 149)⁸⁰.

⁷⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 177.

⁷⁹ E. Abduldıyev – C. Mukambayev, *age.*, s. 148-149.

Güneybatı İçkilik ağızlarında bazen “+DAy, +DOy” eki yerine geçmiş zaman sıfat-fiil eki “-GAN” üzerine “+ı” eki getirilerek anlam karşılanır: *ayrıl-gan+ı* “ayrılmış gibi” (KDO - Pamir, s. 149), *adaş-kan+ı* “yanılmış gibi” (KDO - Pamir, s. 149)⁸¹.

9. 2. 3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Tonsuz ünsüzlerle biten isimlerde “+tAy, +tOy” biçiminde kullanılmaktadır: *lök+töy+üm* “deve gibiyim” (KDO – Çatkal, s. 198), *ört+töy+üm* “yangın gibiyim” (KDO – Çatkal, s. 198), *murç+tay+ım* “biber gibiyim” (KDO – Çatkal, s. 198), *ayak+tay* “ayak gibi” (KDO - Isık Köl, s. 217), *köp+töy* “çok gibi” (Şavk – Pamir, s. 63).

10. Yön Gösterme

“Adın, fiilin gösterdiği oluş veya kılışın kendi yönünde yapıldığını göstermek için girdiği durum”dur⁸². Kırgız Türkçesi yazı dilinde olduğu gibi ağızlarında da yön gösterme hâli eki kalıplaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Güneybatı grubundaki Çoñ Alay İçkilik ağızında yön gösterme hâli ekinin ünlüsü düşürülerek “+r” biçiminde kalıplaştığı görülmektedir: *cogo+r* “yukarı” (KDO – Çoñ Alay, s. 221), *cıdan be+r* “yıldan beri” (KDO – Çoñ Alay, s. 223).

Sonuç

Kırgız Türkçesinin kuzey grubu ağızları, yazı dilinin dayandığı ağız grubu olduğu için hâl eklerinin kullanımı bakımından standart yazı dilinden çok farklılık göstermemiştir. Farklı kullanım daha çok 2. (Çüy, Tyanşan) ve 3. alt grup (Isık Köl) ağızlarından tespit edilmiştir. Bu ağızları Tagay boyları içerisinde Sarıbağış, Solto, Saruu, Kuşçu, Munduz (Çüy), Çerik (Tyanşan), Buğu, Sayak (Isık Köl) boyları oluşturmaktadır. Farklılıklar yalın, ayrılma ve vasıta hâlinin farklı kullanıldığı birkaç örnekte görülmüştür.

Kırgız Türkçesinin güneydoğu grubu ağızları, güneybatı İçkilik ağızları ile kuzey ağızları arasında kalan karışık ağız özellikleri taşıdığı için hâl eklerinin kullanımı bakımından yer yer standart yazı dilinden farklılık göstermiştir. Farklı kullanım daha çok doğu alt grubundaki Nookat ile özellikle kuzeybatı alt grubundaki Çatkal ağızlarından tespit edilmiştir. Bu ağızları Adigine ve Munguş boyları içerisinde Munduz, Monol, Basız, Kuşçu boyları oluşturmaktadır. Ancak Nookat (batı tarafı) ve Çatkal bölgesinde İçkilik boyları da

⁸⁰ Türkçedeki benzer kullanımlar için Asiye Mevhibe Coşar’ın 15-17 Ekim 2015 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde gerçekleştirilen VIII. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu’nda sunduğu “*Türkçede -mİş Gibi Yapmanın Yolları: -sIn Eki*” adlı bildirisi salık verilir.

⁸¹ E. Abduldayev – C. Mukambayev, *age.*, s. 149.

⁸² Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 245.

yaşamaktadır. Güneybatı İçkilik ağızlarına yakın kullanımlar da bundan kaynaklanmaktadır. Hâl eklerindeki farklılıklar yalın, ilgi, belirtme, yönelme, bulunma ve ayrılma hâlinin farklı kullanıldığı birkaç örnekte görülmüştür.

Kırgız Türkçesinin “İçkilik” olarak da bilinen güneybatı grubu ağızları, hâl eklerinin kullanımını bakımından Kırgız Türkçesi standart yazı dilinden oldukça farklılık göstermiştir. Farklı kullanım daha çok sırasıyla Pamir, Çoñ Alay ve Cergetal ağızlarından tespit edilmiştir. Bu ağızlardan Pamir ayrı Çoñ Alay ve Cergetal ise ayrı bir İçkilik ağız grubunu temsil eder. Bu ağızlardaki farklılıklar yoğun olarak belirtme, yönelme, bulunma ve ayrılma hâlinin kullanımında görülmüştür. Bu grup ağızların en ayırt edici özelliği 3. şahıs iyelik ekleri ile hâl ekleri arasında zamir n’sinin kullanılmamasıdır. Bunda Karluk grubu Türk lehçelerinin (özellikle Özbek Türkçesinin) etkisi vardır.

Kısaltmalar

Alimov – İçkilik : Rysbek Alimov, Kırgızcanın İçkilik Ağızlar Grubu Üzerine, TÜBAR, Sayı 30, Güz 2011, s. 23-40.

Bakeev – Nookat: K. Bakeev – Nookat Ağzı

Bakinova – Oktyabr’ : G. Bakinova, Oktyabr’ Ağzı

KDO: E. Abduldayev – C. Mukambayev, Kırgız Dialektologiyasının Oçerki, Kırgız Mamleketik Okuu-Pedagogika Basması, Frunze 1959.

KTG: Hülya Kasapoğlu Çengel, Kırgız Türkçesi Grameri -Ses ve şekil Bilgisi-, Akçağ Yay. Ankara 2005.

Pekacar – Pamir: Çetin Pekacar, Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Ankara 1995.

Şavk – Pamir: Ülkü Çelik Şavk, “Alt Ağızlar Grubu Olarak Pamir Kırgızcası”, TDD / JofEL, 2012 Kış / Winter, s. 57 – 66.

Turyadcanova – Tölöykön: M. Turyadcanova – Tölöykön Ağzı. Alay vadisinde konuşulur.

Yunusaliyev – At Başı, Semerkant, Suzak, Leylek, Fergana, Nemengan, Taşkent: B. M. Yunusaliyev, Kırgız Dialektologiyası, Mektep Basması, Frunze 1971.

age.: adı geçen eser

agm.: adı geçen makale

agt.: adı geçen tez

bk.: bakınız

Yay.: Yayınları

Kaynaklar

- Abduldayev, E. ve Mukambayev, C. (1959). *Kırgız dialektologiyasının oçerki*. Frunze: Kırgız Mamleketik Okuu-Pedagogika Basması.
- Akmatova, A. (2008). Modern dönem Kırgız urukları ve Kırgız diyalekt coğrafyası. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3/3 Spring, s. 8-36.
- Alimov, R. (2011). Kırgızcanın içkilik ağızlar grubu üzerine. *TÜBAR*. 30, 23-40.
- Baskakov, N. A. (1960). Kırgızskiy yazık. *Tyurkskie Yazıki*. Moskva: İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı, 210-212.
- Başdaş, C. (2014) Türkçede üçüncü şahıs iyelik eki ve zamir n'si. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Number: 30, Winter I 2014, p. 147-161.
- Biyaliyev, A. (2000). *Kırgız dialektologiyası*. Bişkek.
- Buran, A. (1996). *Anadolu ağızlarında isim çekim (hâl) ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Buran, A. (2008). Oş ilinin Özgön ilçesinde (Kırgızistan) yaşayan Türkler ve ağızları. *Makaleler*. (Yay. haz. Ercan Alkaya, S. Kaan Yalçın ve Murat Şengül). *Turkish Studies*. Ankara, 275-282.
- Çelik Şavk, Ü. (2012). Alt ağızlar grubu olarak Pamir Kırgızcası. *TDD / JofEL*, 2012 Kış / Winter, 57 – 66.
- Karahan, L. (2011). Yükleme (accusative) ve ilgi (genitive) hâli ekleri üzerine bazı düşünceler. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 211- 218.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2005). *Kırgız Türkçesi grameri -ses ve şekil bilgisi-*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, F. (1997). *Aral – Hazar grubu Kıpçak Türk lehçelerinin karşılaştırmalı ses bilgisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oruzbayeva, B. O. (1997). Kırgızskiy yazık. *Yazıki Mira, Tyurkskie Yazıki*. Bişkek, 286-298.
- Özdemir, H. (2015). Eski Türkçede ilgi ve belirtme durum ekleri üzerine. *Dil Araştırmaları*, 16, 121-132.
- Pekacar, Ç. (1995). *Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri ağızı*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Yudahin, K. K. (1965). *Kırgızsko-Russkiy slovar*. Moskva: İzdatel'stvo Sovetskaya Ensiklopediya.
- Yunusaliyev, B. M. (1971). *Kırgız dialektologiyası*. Frunze: Mektep Basması.